

Porządkowanie chaosu, czyli klasyfikacje masek

Organizing the Chaos, i. e., Mask Classifications

Małgorzata Karwatowska

UNIwersYTET MARIi CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE

Ewa Głazewska

UNIwersYTET MARIi CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE

Słowa kluczowe

maska, maska pandemiczna, typologia/klasyfikacja masek, COVID-19

Keywords

mask, pandemic mask, mask typology/classification, COVID-19

Abstrakt

Penetracja stron internetowych pozwoliła autorkom dotrzeć do 300 różnego rodzaju masek pandemicznych wyrażających „maskowe trendy modowe”. Owa „nadwyżka produkcyjna” tworzonych/produkowanych masek sprawiła, że zamierzeniem badaczek stała się potrzeba wprowadzenia ich typologii. Celem artykułu jest zatem nie tylko przybliżenie historii maski – będącej przecież od zawsze formą komunikacji – ale dokonanie klasyfikacji zebranych artefaktów. Autorki proponują dwa kryteria podziału: (1) na maski oryginalne (niekiedy cechujące się wręcz ekscentrycznością) i nieoryginalne, typowe (charakteryzujące się przede wszystkim dekoracyjnością) oraz (2) na maski tematyczne i semiotyczne. W obrębie głównych kategorii badaczki wydzielają subkategorie. Metodą przyjętą w badaniach jest analiza treści.

Abstract

Perusing of the Internet sites allowed the authors to retrieve 300 different types of pandemic masks representing “mask fashion trends”. This “production surplus” of created/produced masks has led the authors to see the need of introducing their typology. Hence, the aim of the article is not only to present the

history of the mask, which has always been a form of communication, but also to classify the collected artifacts. The authors propose two criteria of classification: (1) into original masks (sometimes characterized by their outright eccentricity) and non-original, typical masks (mainly decorative), and (2) into thematic and semiotic masks. Within the main categories, the authors delineate subcategories. The method adopted in the research is content analysis.

Porządkowanie chaosu, czyli klasyfikacje masek

Okazuje się, że sama maska jest bytem zamaskowanym, przyjmuje różne oblicza, a spoza jej rozlicznych kształtów i grymasów przemawia do człowieka wielogłos egzystencjalnych znaczeń, fundamentalnych dla ludzkiego rozumienia, trwania, samopoznania, urzeczywistnienia¹.

Maria Zowiśło

„Maska jest stara jak świat, a ściśle mówiąc: równie sędziwa jak wciąż młody człowiek”² – tak we wstępie do monumentalnego dzieła *Maska. Zakrywanie i odkrywanie pomiędzy Wschodem i Zachodem* pisze Wiesna Mond-Kozłowska. Fenomen masek intrygował i inspirował ludzi długo przedtem, zanim artefakt ten stał się przedmiotem badań rozlicznych reprezentantów nauk humanistycznych i społecznych. Doświadczenie pandemii otwiera nową, zaskakująco aktualną kartę historii maski. Penetracja stron internetowych dostarcza niezliczonych przykładów różnego rodzaju masek pandemicznych. Spośród tej miriady form i znaczeń wybrałyśmy 300 wyrażających „maskowe trendy modowe”. Ich wielość i różnorodność sprawiła, że pojawiła się potrzeba uporządkowania tego chaosu. Stąd celem artykułu jest krótkie przybliżenie historii masek, stanowiące niejako wprowadzenie do dalszych analiz, i zaproponowanie własnej klasyfikacji zebranych artefaktów, w tym wydzielenie subkategorii. Metodą przyjętą w badaniach jest analiza treści³. Mamy jednocześnie pełną świadomość, że jest to jedna z możliwych propozycji teoretycznych niewyczerpująca polisemicznego bogactwa masek. Masek, które codziennie ujawniają swe oblicza we wciąż nowych postaciach.

Anna Tylikowska, pisząc na temat wizerunku, dowodzi, że problemem współczesności jest „nadwyżka produkowanych przedmiotów i usług, powodująca zabieganie o nadmiarowe dobra, dla niektórych ludzi tak istotne, że i samych siebie zaczynają traktować jak rynkowe obiekty, które – podobnie

¹ M. Zowiśło, *Obecność maski. Refleksje z obszaru filozofii kultury*, [w:] *Maska. Zakrywanie i odkrywanie pomiędzy Wschodem i Zachodem. Studia na pograniczach antropologii i estetyki porównawczej*, redakcja i wstęp W. Mond-Kozłowska, Gdańsk 2016, s. 242.

² W. Mond-Kozłowska, *Wstęp*, [w:] *Maska. Zakrywanie i odkrywanie pomiędzy Wschodem i Zachodem. Studia na pograniczach antropologii i estetyki porównawczej*, redakcja i wstęp W. Mond-Kozłowska, Gdańsk 2016, s. 5.

³ Na temat metody analizy treści patrz m.in.: M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978; T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998; W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 2005.

jak samochód czy torebkę – należy jak najlepiej zaprezentować, żeby uzyskać jak największą wartość na rynku pracy, rynku matrymonialnym czy jeszcze innym”⁴. Wypowiedź badaczki potwierdza nasze obserwacje dotyczące masek, które pojawiły/pojawiają się od czasu pandemii koronawirusa COVID-19. Nie sposób dotrzeć do wszystkich wzorów, albowiem kreatywność (twórczość) wykonawców jest wprost niebywała. We wszystkich widoczne jest dążenie do tego, aby maska zaciekaiała, ale nie może jednocześnie stać się niezrozumiała dla jej nosiciela, dlatego na ogół wzory na niej umieszczane odwołują się do wiedzy i doświadczeń przeciętnego odbiorcy, stąd tak częste np. motywy z popkultury (tytuły filmów, wizerunki gwiazd kina, muzyki).

1. Maski – zarys historii i znaczeń

Maski bardzo wcześnie pojawiły się w historii kultury ludzkiej. Można powiedzieć, że ich genealogia jest prastara. Dowodem na to są chociażby malowidła i rytzy jaskiniowe z okresu paleolitu. W tym kontekście najczęściej w literaturze przywoływany jest przykład malowidła datowanego na ok. 13 tys. lat p.n.e. znajdującego się w jaskini Trois-Frères, w południowo-zachodniej Francji, na którym przedstawiony został myśliwy bądź czarownik „w zwierzęcym przebraniu z sowio-jelenią maską na twarzy”⁵.

Maski funkcjonują w wielu obszarach świata, choć nie we wszystkich. „Jeżeli jednak maski występują w danej kulturze, to – zdaniem Lucjana Buchalika – zaangażowane są praktycznie we wszystkie istotne sfery życia”⁶. W Europie maski związane są ze starożytnym teatrem greckim, a później – od średniowiecza – stanowią istotny element zabaw karnawałowych, znanych jako maskarady⁷. Maria Zowisło tak na ten temat pisze: „Maska pojawia się w wielu zróżnicowanych obszarach ludzkiej kultury, począwszy od patosu archaicznego rytuału, tańca, magicznego obrzędu, przez teatralne przedstawienie, ludyczne i hedoniczne rozpasanie karnawału, po zamaskowanie człowieka w teatrze życia codziennego”⁸. Autorka zauważa jednocześnie stopniową ewolucję maski polegającą na przejściu od sfery sacrum do profanum, „czyli od

⁴ A. Tylikowska, *Autowizerunek jako maska*, „Ethos” 29(2016), nr 2(114), s. 71. Por. także: E. Fromm, *Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki*, tłum. R. Saciuk, Warszawa–Wrocław 1994, s. 61-73.

⁵ M. Zowisło, op. cit., s. 220.

⁶ L. Buchalik, *Maska dogońska*, [w:] *Maska. Zakrywanie i odkrywanie pomiędzy Wschodem i Zachodem. Studia na pograniczach antropologii i estetyki porównawczej*, redakcja i wstęp W. Mond-Kozłowska, Gdańsk 2016, s. 30.

⁷ Ibidem.

⁸ M. Zowisło, op. cit., s. 221.

religijnego zakorzenia maski, przez czysto estetyczne użycie, aż po retoryczny wskaźnik roli społecznej i osobowej dysymulacji⁹.

Maski stanowią wyjątkowy w swej istocie składnik historii obyczajów

i źródło rozumienia tych tendencji kulturowych, które w przedmiotach materialnych widzą przyczynę i rezultat ludzkiego sposobu myślenia. Sztuka ich rozumienia polega na tym, by pozwolić im być tym, czym są: przesłaniem skierowanym do opinii publicznej i formą komunikacji. Maski coś nam komunikują i chcą być zrozumiane. W przedmiotach tych odbijają się emocje, potrzeby i znaczenia. Owych materialnych komunikatów w żadnym razie nie tworzy się dowolnie. Są one naznaczone przez formę, kolor, rodzaj użytego materiału, historię. Proste »na pierwszy rzut oka« przedmioty mają w sobie wystarczający potencjał, by przekazywać konkretne przesłanie¹⁰.

Typologie i kryteria wyróżniania masek streścił Wojciech Dudzik, wymieniając maski: realistyczne i fantastyczne, metonimiczne i symboliczne, antropomorficzne i zoomorficzne, maski „swoich” i „obcych”, męskie i żeńskie, wywołujące strach i rozśmieszające, przyciągające i odpychające. Biorąc pod uwagę funkcje i cel ich użycia Autor wydzielił maski: rytualne, myśliwskie, teatralne, karnawałowe¹¹, pośmiertne, ochronne – w tym maski w sporcie, w walce, w medycynie, w pracy, przeciwgazowe; maski jako znak przynależności do grupy, jako karykatura, skrywająca przestępcę¹², czy wreszcie maski magiczne.

W wielu kulturach maski związane są z rytuałami, mają więc przede wszystkim znaczenie religijne i społeczne; uczestniczą w rytuałach przejścia (inicjacyjnych, pogrzebowych), rytuałach leczniczych. Inne maski uosabiają mityczne postaci bądź szerzej stanowią element przedstawień dramatycznych lub ważny rekwizyt teatralny¹³. Historia maski niespodziewanie zatoczyła koło:

⁹ Ibidem.

¹⁰ K.C. Berger, *Maska jako przesłanie*, przeł. W. Dudzik, [w:] *Paradoksy maski. Antologia*, wybór i przekład W. Dudzik, A. Łuksza, D. Sosnowska, wstęp i redakcja naukowa W. Dudzik, Warszawa 2018, s. 161.

¹¹ Dudzik zauważa, że Europejczycy zdejmują dziś maski karnawałowe, a zakładają maski ochronne. Zdarza się jednak, że dzieje się inaczej, np. „w Wenecji, gdzie w karnawale zawsze dominują półmaski niezasłaniające ust, niektórzy noszą po dwie maski równocześnie: karnawałową i ochronną. Nigdy tak jeszcze nie było. Historia karnawału i maski zapisuje nowe, zupełnie nieoczekiwane karty”. W. Dudzik, *Maska w kulturze współczesnej Europy. Teorie i praktyki*, Warszawa 2020, s. 263. Zob. też zdjęcie zatytułowane *Karnawał wenecki 2020*, stanowiące egzemplifikację tej tezy, ibid., s. 260.

¹² Zob. więcej W. Dudzik, *Maska*, op. cit., s. 79. Dudzik pisze też o maskach podwójnych, otwieranych oraz o dwójmaskach – dwóch maskach umieszczonych na jednej głowie – z przodu i tyłu. Ibidem, s. 88-89.

¹³ Zob. więcej P.S. Wingert, *Mask*, <https://www.britannica.com/art/mask-face-covering> (dostęp: 8.08.2021).

„Teatr zaczął się od aktorów występujących z maskach, ale doświadczenia widzów w maskach jeszcze nie przeżył”¹⁴, tak nowe doświadczenie maski komentuje Aneta Kyzioł.

Różnorodność masek rozciąga się więc od maski rytualnej z Papui Nowej Gwinei przez europejską maskę karnawałową, maski tajnych stowarzyszeń¹⁵, po współczesne maski popkulturowe i medyczne/paramedyczne maski pandemiczne. Co ciekawe, przykładem maski popkulturowej jest maska Dartha Vadera, kluczowej postaci tzw. „starej trylogii” *Gwiezdných wojen*. Była ona rozpowszechniana m.in. jako plastikowy gadżet filmowy, ale dziś wizerunek Dartha Vadera – upostaciowionego zła, które przechodzi przemianę i ostatecznie staje po jasnej stronie Mocy – pojawia się także na masce pandemicznej. Taki zabieg można określić maską w masce lub metamaską.

Maska w naszym kręgu kulturowym, w kontekście pozarytualnym, kojarzyła się z osobami pracującymi w zanieczyszczonym środowisku (np. górnikami, strażakami) bądź lekarzami zmuszonymi do izolacji od pacjenta, gdzie obu stronom groziło niebezpieczeństwo związane z kontaktem (podczas operacji, w sytuacji chorób zakaźnych itp.). Być może dzisiejsze pandemiczne maski trafią kiedyś do muzeów etnograficznych albo sztuk pięknych – podobnie jak to się działo w odniesieniu do praktyk kolonialnych – jako artefakty „wyrwane” z naturalnego środowiska i „oderwane” od ich nosicieli.

Nie mieliśmy dotychczas doświadczenia codziennego noszenia masek, a tradycyjne ich używanie dotyczyło czasu niejako „wyjętego” z codzienności (rytuałów, przedstawień teatralnych itp.). Pandemia zmieniła tę praktykę w rutynę, toteż nic dziwnego, że większe zaniepokojenie może budzić dziś osoba, która w zatłoczonym środowisku nie ma maski, niż taka, która jej używa. David Isaacs konstatuje, że noszenie masek pandemicznych w społeczeństwie jest jak religia, która spolaryzowała ludzi na całym świecie na prawdziwych wyznawców i sceptyków. Ci pierwsi – których nazywa gorliwcami – chcą, aby noszenie masek było obowiązkowe ze względu na ich prawo do ochrony przed COVID-19. Przeciwnicy natomiast uważają, że nakaz noszenia masek narusza ich prawa obywatelskie, a podstawowa zasada autonomii dopuszcza możliwość decydowania, czy zakładają maskę, czy nie¹⁶.

¹⁴ A. Kyzioł, *Odmrożenie z poslizgiem*, „Polityka” 2020, nr 20, 14. 05. 2020. Tekst dostępny jest także na stronie: <https://www.encyklopediateatru.pl/artykuly/290283/odmrozenie-z-poslizgiem> (dostęp: 4.08.2021).

¹⁵ R.L. Grimes dodaje, że noszenie masek przez członków tajnych stowarzyszeń było zazwyczaj prerogatywą mężczyzn, a wiele takich organizacji uważać można za podmioty sprawcze kontroli społecznej. R.L. Grimes, *Masking: Toward a Phenomenology of Exteriorization*, „Journal of the American Academy of Religion”, Vol. 43, No. 3 (Sep., 1975), s. 512.

¹⁶ D. Isaacs, *Mask wearing: A historical, cultural and ethical perspective*, „Journal of Paediatrics and Child Health” 57 (2021), s. 176-177, DOI:10.1111/jpc.15162.

Dziś badamy maskę w czasie i środowisku jej występowania, co z jednej strony daje komfort realnego uczestnictwa w „tu i teraz” maski, z drugiej zaś nie pozwala nabrać stosownego dystansu do jej historii – wciąż *in statu nascendi*.

W miarę rozprzestrzeniania się epidemii, motyw maski zaczął pojawiać się na cyfrowych reprezentacjach dzieł malarskich, klasycznych posągów, a nawet cała seria emotikonów została obdarzona maskami. W tym samym czasie portale społecznościowe umieszczają selfie „narcystycznych osobowości”, które mają na twarzach wymyślne maski¹⁷.

Pewną ilustracją bogactwa tematycznego masek pandemicznych, bo na tych się koncentrujemy, była okładka tygodnika „Polityka” z 15 kwietnia 2020 r., na której przedstawiono 25 różnorodnych masek pandemicznych¹⁸.

Obok jednak ironicznych czy zabawnych przedstawień coraz częściej zaczęły się pojawiać zdjęcia autentycznych ludzi – zamaskowanych lekarzy i pielęgniarek, których „autoportrety” na tle zimnej scenerii szpitalnej kojarzyły się wyłącznie z poświęceniem, cierpieniem, a często i śmiercią.

2. Kategorie/rodzaje masek pandemicznych. Propozycja typologii

Analiza rozlicznych przykładów masek pandemicznych obecnych w internecie rodzi potrzebę próby ich klasyfikacji. Jeden z zabiegów systematyzujących mógłby przyjąć następującą formę:

Maski:

I. Oryginał, niekiedy cechujące się wręcz ekscentrycznością:

1. polityczne¹⁹, związane z:

¹⁷ Por. M. Leone, *The Semiotics of the Medical Face Mask: East and West*, „Signs & Media” 1 (2020), s. 50, DOI: 10.1163/25900323-12340004. W tym kontekście nasuwa się spostrzeżenie, że kilka lat temu za granicą w miejscowościach turystycznych można było spotkać przy kasach sklepowych tzw. *selfie stics* (kijki do selfie, uchwyty selfie), sprzedawane jako artykuły pierwszej potrzeby.

¹⁸ <https://www.publio.pl/polityka,p487252.html> (dostęp: 8.08.2021).

¹⁹ Maski polityczne, niekiedy zabawne, śmieszne, których istotą jest drwina, złośliwość, chęć ośmieszenia kogoś, porównać można do masek karnawałowych: „Karnawałowy lud, zamiast obcinać głowy prezydentów i premierów, modeluje te głowy według prześmiewczych reguł karykatury, dolepiając na przykład w 2003 roku masce Tony’ego Blaira nos kłaczucha Pinokia. Doświadczając tego regularnie wszyscy przywódcy światowych mocarstw, doświadczają co roku niemieccy politycy z Angelą Merkel na czele, a od kilku lat także na przykład Jarosław Kaczyński, postrzegany w Niemczech jako sprawca antydemokratycznych przemian w Polsce. Karnawałowicze walczą bowiem – niczym prawdziwi rewolucjoniści – o demokrację i wolność, tyle że ich bronią, jak wiadomo jest śmiech. Gdyby nie taki karnawałowy wentyl bezpieczeństwa, ciśnienie społeczno-polityczne mogłoby spowodować eksplozję autentycznej, a nie symbolicznej przemocy, co znamy z dalszej i bliższej historii”. W. Dudzik, *Maska*, op. cit., s. 166. Dudzik pisze o tym w rozdziale zatytułowanym

- polityką zagraniczną: a) z wizerunkami polityków i ich hasłami wyborczymi, np.: Trump, Biden, hasło Trumpa: „Keep America Great” („Uczyńmy Amerykę wielką”); b) z międzynarodowym ruchem walczącym o prawa osób czarnoskórych, np. Black Lives Matter²⁰;
 - polityką krajową: a) odnoszące się do polskich polityków i partii politycznych, np. prezydenta Dudy: „Walczę z ostrym cieniem mgły”²¹; wulgarne hasła adresowane do PiSu; b) nawiązujące do wydarzeń politycznych, np. strajku kobiet²² (hasła na maskach: „Pieńko kobiet”, „Wolność to kobieta”, znak pioruna); protestów w obronie konstytucji (maski z napisem „Konstytucja”);
 - grupami społecznymi, np. społecznością LGBT (tęczowa flaga);
- 2. zawierające symbolikę patriotyczną (w tym militarne):** orzeł, gońo, Polska Walcząca, flaga, mapy państw, np. Nikaragua, moro;
- 3. okolicznościowe:**
- święta i wydarzenia związane z maskaradą, np.: ze świecącą choinką, na Halloween (Happy Halloween);
 - uroczystości zawarcia małżeństwa, np.: dla Pana Młodego i Panny Młodej z napisami: „Poprosiłem ją o rękę”/„Zgodziłam się” lub „Jestem jej królem”/„Jestem jego królową”;
- 4. artystyczne:**
- reprodukcje obrazów: „Słoneczniki”, „Drzewo życia”, „Dama z grono-stajem”²³;

Twarze Guya Fawkesa, s. 157-184. Skuteczność komunikatu politycznego widniejącego na maskach może zależeć też od podejścia samych zwolenników danego ugrupowania lub partii do kwestii noszenia masek. W badaniach elektoratu amerykańskich demokratów i republikanów okazało się, że ci pierwsi w 65% deklarują noszenie maski, w odróżnieniu od republikanów, gdzie taką deklarację złożyło zaledwie 35% osób. Zob. J.L. Scheid, S.P. Lupien, G.S. Ford, S.L. West, *Commentary: Physiological and Psychological Impact of Face Mask Usage during the COVID-19 Pandemic*, „Int. J. Environ. Res. Public Health” 2020, 17, 6655, s. 7, DOI:10.3390/ijerph17186655.

²⁰ BLM (dosł. „Czarne życia się liczą” lub „Czarne życia mają znaczenie”). Celem tego międzynarodowego ruchu jest walka z przemocą wobec osób czarnoskórych oraz z rasizmem systemowym (protesty przeciw brutalności policji wobec osób czarnoskórych i przeciw nierówności rasowej w amerykańskim wymiarze sprawiedliwości).

²¹ Prześmiewcze nawiązanie do utworu rapowego, który wykonał prezydent Andrzej Duda w ramach #Hot16Challenge2.

²² Fala protestów w Polsce wywołana zaostreniem przepisów antyaborcyjnych. Ludzie manifestujący swoje niezadowolenie umieszczali na transparentach różnorodne hasła, które były wyrazem ich sprzeciwu wobec działania władzy i jednocześnie obroną praw kobiet.

²³ Malarze to: Vincent van Gogh, Gustav Klimt, Leonardo da Vinci.

- repliki religijnych dzieł sztuki: „Ostatnia Wieczerza”, „Stworzenie Adama”, „Sąd Ostateczny”²⁴;
- nudystyczne z kopiami dzieł takich malarzy, jak np.: Francisco Goya, Auguste Renoir;
- nawiązujące do światowego materialnego dziedzictwa kulturowego, np. z wizerunkami: Terakotowej Armii, indyjskiego mauzoleum Tadź Mahal;

3. zawierające motywy:

- religijne: a) symbole, np.: krzyż (maltański, jerozolimski), chrześcijański znak ryby, gołębnica, koloratka, buddyjska mandala; b) istoty boskie, święci, np.: Jezus, Matka Boska, ojciec Pio, ale także hinduski Śiwa; postaciom towarzyszą często cytaty: „Jesus, I trust in You” („Jezu, ufam Tobie”), „Mama Mary, pray for us” („Matko Boża, módl się za nami”); c) „nowoczesne” motywy religijne, np. maska z napisem „Jesus is calling” („Jezus dzwoni”) i dwiema słuchawkami – czerwoną i zieloną, czyli opcją: odbierz lub odrzuć połączenie; d) maski prześmiewcze – tworzone dla żartu, np. maski z wizerunkiem Latającego Potwora Spaghetti, czyli bóstwa czczonego przez pastafarian²⁵;
- literackie, np. maska odwołująca się do „Małego Księcia”²⁶;
- muzyczne, np.: odnoszące się do poszczególnych gatunków muzycznych, np. Heavy Metal, Rock, ale też z nutami na pięciolinii jako głównym motywem bądź wizerunkiem kompozytorów, np. Dmitrija Szostakowicza²⁷;
- etniczne, ludowe, Folk Art i nawiązujące do konkretnych kultur narodowych, np. maski z rosyjskimi matryoszkami;
- filmowe, prezentujące postaci bądź tytuły filmów, np.: Godzilla versus King Kong, z twarzą Jockera²⁸;
- sportowe: a) klubów sportowych, np. Bayern München, Borussia Dortmund; b) sportowców – bogata kolekcja masek z wizerunkiem Roberta

²⁴ Chodzi o obraz hiszpańskiego malarza renesansowego Juana de Juanesa; fresk Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej; tryptyk malarza niderlandzkiego Hansa Memlinga.

²⁵ Maski tego typu odnoszą się do pastafarianizmu, uważanego za tzw. *joke religion*.

²⁶ Autor tej powiastki filozoficznej, należącej do klasyki światowej, to francuski pilot, pisarz i poeta Antoine de Saint-Exupéry.

²⁷ Rosyjski kompozytor, pianista i pedagog, uważany za wybitnego symfonika XX wieku.

²⁸ Godzilla – gigantyczny potwór z filmu pod tym samym tytułem; bardzo popularna ikona japońskiej popkultury; King Kong – ogromnych rozmiarów goryl z serii filmów pod tym tytułem; Jocker – postać fikcyjnego złoczyńcy występująca w komiksach i filmach.

Lewandowskiego czy Lionela Messiego; c) wydarzeń sportowych, np. Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej w Brazylii w 2014 r.;

- kosmiczne, np.: gwiazdy, astronauty;
- nautyczne, np.: statki, kotwice oraz motywy żeglarskie w stylu vintage, np. Statek Widmo na tle mapy Francji lub zabytkowy żyroskop;
- zwierzęce, np.: psy (różne rasy, m.in. shih tzu, buldog francuski), koty (z wywieszonym językiem, oblizujące się, kot z napisem „Hug me” – „Przytul mnie”), pszczołki (Happy Bees);

4. z wizerunkami postaci:

- ludzi wybitnych, np. Nelson Mandela²⁹;
- piosenkarzy, muzyków, gwiazd kina, np.: Frank Sinatra, Elvis Presley, Marilyn Monroe, Humphrey Bogart, Patrick Swayze i Jennifer Grey, John Cleese³⁰;
- ludzi złych, postępujących niegodziwie (złoczyńców, morderców), tzw. czarnych charakterów, np.: Jocker, Hannibal Lecter³¹;

5. **osobliwe, nietypowe, śmieszne**, np.: z wizerunkiem Titanica, stary gentelman – uśmiech z cygarem, wielkie usta (Big Mouth), Borat³², bezczelny język, wąsy z brodą, częściowo bezzębny uśmiech;

6. **(sub)dyrektywne**³³, ale z optymistycznym przesłaniem, np.: „Don't worry, be happy” („Nie martw się, bądź szczęśliwy”) lub „Follow Your Dream” („Podążaj za marzeniami”);

²⁹ Prezydent RPA walczący z apartheidem, laureat Pokojowej Nagrody Nobla.

³⁰ Frank Sinatra – amerykański piosenkarz i aktor filmowy włoskiego pochodzenia; Elvis Presley – amerykański piosenkarz i aktor; Marilyn Monroe – amerykańska aktorka, modelka, piosenkarka, gwiazda filmowa; ikona kultury popularnej; seksbomba lat 50. i 60. XX wieku; Humphrey Bogart – amerykański aktor filmowy i teatralny; ikona kultury popularnej; symbol męskości lat 40. XX wieku; jedna z największych i najwybitniejszych gwiazd filmowych w historii amerykańskiego kina i okresu „Złotej Ery Hollywood”, wpływowy aktor kina noir; Patrick Swayze i Jennifer Grey – odtwórcy głównych ról w filmie „Dirty Dancing” (polski tytuł „Wirujący seks”); John Cleese – angielski komik i aktor, współzałożyciel i członek grupy Monty Python.

³¹ Darth Vader – znany wcześniej jako Anakin Skywalker – jedna z głównych postaci sagi filmowej „Gwiezdne wojny”; Anonymous (Vendeta) – nawiązanie do ruchu Anonymous i maski Gya Fawkesa (zob. więcej W. Dudzik, *Maska*, op. cit., s. 157–184 i K.C. Berger, *Maska jako przesłanie*, [w:] *Paradoksy maski*, op. cit., s. 155–161); Hannibal Lecter – psychopatyczny morderca, główny bohater filmu „Milczenie owiec”.

³² Borat – fikcyjna postać dziennikarza z Kazachstanu wymyślona i grana przez brytyjskiego komika Sachę Barona Cohena.

³³ Kategorię subdyrektywności przywołujemy za L. Tymiakinem (*Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada w realizacjach młodzieży gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane*, Lublin 2007). Nakłanianie subdyrektywne to taki rodzaj działania komunikacyjnego, które charakteryzuje się stosunkowo małym stopniem

7. dystynktywne (wyróżniające osobę ją noszącą):

- ekskluzywne/luksusowe (np. jedwabne) – Versace, Calvin Klein, Ralph Lauren;
- „inteligentne”, np. maska na twarz led z wyświetlaczem programowana za pomocą smartfona; z wyświetlaczem led sterowana przez mobilny bluetooth; podświetlana led;
- dla miłośników gier komputerowych, np. Minecraft³⁴;
- hobbystyczne, np. z kręglami;
- dla „smakoszy”, np.: z butelkami wina bądź innymi trunkami, z cheesburgerem;
- jako wyróżnik firmy, np.: kurierskiej – DPD; służb – straż, policja; odzieżowej – Adidas;

8. **metamaski** („maska na masce”) przedstawiające wizerunki masek będących zapożyczeniami popkulturowymi, np. maska Anonymous bądź maska Dartha Vadera widniejąca na masce materiałowej.

II. Nieoryginalne, typowe, cechujące się dekoracyjnością:

- jednokolorowe – profesjonalne; kolorowe lub wielobarwne;
- z motywami roślinnymi (kwiaty, liście);
- z motywami kosmicznymi (gwiazdy, gwiazdki);
- błyszczące;
- koronkowe.

Inny podział masek mógłby uwzględniać dwa kryteria:

- tematyczne,
- semiotyczne.

W obrębie **kryterium tematycznego** proponujemy wydzielić maski:

- **polityczne**: a) z wizerunkami polityków i ich hasłami wyborczymi; b) nawiązujące do wydarzeń politycznych i grup społecznych; c) zawierające symbolikę patriotyczną;
- **artystyczne**: a) malarstwo; b) motywy filmowe, literackie, muzyczne; c) motywy w stylu vintage; d) motywy nawiązujące do światowego materialnego dziedzictwa kulturowego;

kategoryczności (dyrektywności). Innymi słowy, interlokutor ma możliwość wyboru zachowań werbalnych i niewerbalnych w przeciwieństwie do nakłaniania dyrektywnego, które realizowane jest przy użyciu form kategorycznych, np. rozkazu, posiadającego znaczną moc nacisku, a więc zdolność wywierania wpływu, wywołania skutków pożądaných przez nadawcę. Jak dowodzi Tymiakin (op. cit., s. 35), subdyrektywny sposób nakłaniania minimalizuje albo wręcz zupełnie rezygnuje z presji wywieranej na adresata komunikatu.

³⁴ Minecraft – kultowa już komputerowa gra survivalowa o otwartym świecie, której twórcą jest Markus Persson. Gracz wciela się w niej w postać, która samotnie stara się przetrwać w przestrzeni wygenerowanej przez komputer.

- **religijne:** a) symbole; b) istoty boskie, święci; c) „nowoczesne” motywy religijne; d) maski prześmiewcze;
- **sportowe:** a) klubów sportowych; b) sportowców; c) wydarzeń sportowych;
- **okolicznościowe:** a) święta kościelne, zwyczaje, obrzędy; b) uroczystości zawarcia związku małżeńskiego.

W obrębie **kryterium semiotycznego** wyróżnić można maski:

- **werbalne:** zawierające różnego rodzaju napisy: hasła, przesłania;
- **pozawerbalne:**
 - **ikoniczne:** wizerunki postaci; wyróżnik firm, np.: kurierskiej – DPD, służb – straż, policja, odzieżowej – Adidas;
 - **kolorystyczne:** moro, tęczowa flaga, jednokolorowe – profesjonalne, kolorowe lub wielobarwne.

Zaproponowane typologie są jedynie propozycją teoretyczną³⁵. Wskazywane przez nas kategorie nie zawsze pozostają rozłączne, np. postaci świętych mieszczą się w kryterium tematycznym, w kategorii masek religijnych, ale mogą przynależeć do masek ikonicznych, czyli kryterium semiotycznego, pozawerbalnego. Podobnie hasła wyborcze, które przypisałyśmy do masek politycznych (kryterium tematyczne), mogą zostać umieszczone w kategorii masek werbalnych (kryterium semiotyczne).

Reasumując, za Włodzimierzem Szturcem stwierdzić wypada, że „Maski tworzą rodzaj mapy, której elementy (ornamenty) są znaczące i trzeba je czytać jako część większej opowieści, podobnie jak maoryski tatuaż”³⁶. Postępująca „semiotyzacja” maski medycznej prowadzi do tworzenia się nowych, lokalnych kulturowych sensów, w których ów medyczny przedmiot zabezpieczenia twarzy nakłada się na istniejące wcześniej kulturowe znaczenia twarzy i maski. Coraz pilniejsze staje się zatem opracowanie całościowego semiotycznego i antropologicznego studium tego nowego, powszechnie używanego artefaktu, który jest obecny w dzisiejszym kontekście społecznym³⁷.

³⁵ Rozwinięcie przedstawionych w tym tekście propozycji klasyfikacji masek znalazło się w książce: E. Głazewska, M. Karwatowska, *Maska w „czasach zarazy”. Covidowe wizerunki masek – typologie i funkcje*, Lublin 2021.

³⁶ W. Szturc, *Rytualne źródła teatru. Obrzęd – maska – święto*, Kraków 2013, s. 177.

³⁷ M. Leone, op. cit., s. 47.

Bibliografia

- Berger K.C., *Maska jako przesłanie*, przeł. W. Dudzik, [w:] *Paradoksy maski. Antologia*, wybór i przekład W. Dudzik, A. Łuksza, D. Sosnowska, wstęp i redakcja naukowa W. Dudzik, Warszawa 2018, s. 155-162.
- Buchalik L., *Maska dogońska*, [w:] *Maska. Zakrywanie i odkrywanie pomiędzy Wschodem i Zachodem. Studia na pograniczach antropologii i estetyki porównawczej*, redakcja i wstęp W. Mond-Kozłowska, Gdańsk 2016, s. 30-52.
- Dudzik W., *Maska w kulturze współczesnej Europy. Teorie i praktyki*, Warszawa 2020.
- Fromm E., *Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki*, tłum. R. Saciuk, Warszawa-Wrocław 1994.
- Grimes R.L., *Masking: Toward a Phenomenology of Exteriorization*, "Journal of the American Academy of Religion", Vol. 43, No. 3 (Sep., 1975), s. 508-516.
- Głazewska E., M. Karwatowska, *Maska w „czasach zarazy”. Covidowe wizerunki masek – typologie i funkcje*, Lublin 2021.
- <https://www.publio.pl/polityka,p487252.html> (dostęp: 8.08.2021).
- Isaacs D., *Mask wearing: A historical, cultural and ethical perspective*, "Journal of Paediatrics and Child Health" 57 (2021), s. 176-177, DOI:10.1111/jpc.15162.
- Kyzioł A., *Odmrożenie z poślizgiem*, „Polityka” 2020, nr 20, 14. 05. 2020 <https://www.encyklopediateatru.pl/artykuly/290283/odmrozenie-z-poslizgiem> (dostęp: 4.08.2021).
- Leone M., *The Semiotics of the Medical Face Mask: East and West*, "Signs & Media" 1 (2020), s. 40-70, DOI:10.1163/25900323-12340004.
- Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978.
- Mond-Kozłowska W., *Wstęp*, [w:] *Maska. Zakrywanie i odkrywanie pomiędzy Wschodem i Zachodem. Studia na pograniczach antropologii i estetyki porównawczej*, redakcja i wstęp W. Mond-Kozłowska, Gdańsk 2016, s. 5-11.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998.
- Scheid J.L., S.P. Lupien, G.S. Ford, S.L. West, *Commentary: Physiological and Psychological Impact of Face Mask Usage during the COVID-19 Pandemic*, "Int. J. Environ. Res. Public Health" 2020, 17, 6655, s. 1-12; DOI:10.3390/ijerph17186655.
- Szturc W., *Rytualne źródła teatru. Obrzęd – maska – święto*, Kraków 2013.
- Tylikowska A., *Autowizerunek jako maska*, „Ethos” 29(2016), nr 2(114), s. 61-80, DOI: 10.12887/29-2016-2-114-06.
- Tymiakin L., *Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada w realizacjach młodzieży gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane*, Lublin 2007.
- Wingert P.S., *Mask*, <https://www.britannica.com/art/mask-face-covering> (dostęp: 8.08.2020).
- Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 2005.
- Zowisło M., *Obecność maski. Refleksje z obszaru filozofii kultury*, [w:] *Maska. Zakrywanie i odkrywanie pomiędzy Wschodem i Zachodem. Studia na pograniczach antropologii i estetyki porównawczej*, redakcja i wstęp W. Mond-Kozłowska, Gdańsk 2016, s. 220-242.

Aneks

Fot. 1. Maska polityczna: #pieklokobiet

Źródło: <https://allegro.pl/oferta/maseczka-mask-a-bawelniana-anty-pis-pieklo-kobiet-10080675770> (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 2a. Maska patriotyczna: godło i flaga Polski

Źródło: https://www.amazon.com/Balaclava-Windproof-Adjustable-Reusable-Washable/dp/B08TW9Q2T6/ref=sr_1_971?keywords=face+mask&qid=1636880738&s=apparel&sr=1-971 (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 2b. Maska patriotyczna: symbole amerykańskie

Źródło: https://www.amazon.com/American-Patriotic-Washable-Reusable-Balaclava/dp/B09368PFLF/ref=sr_1_247?keywords=face+mask&qid=1636878773&s=apparel&sr=1-247 (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 3. Maska okolicznościowa: Merry Christmas and Happy New Year

Źródło: https://www.amazon.com/Christmas-Washable-Reusable-Bandanas-Adjustable/dp/B09G15CSJ3/ref=sr_1_95?keywords=face+mask&qid=1636878010&s=apparel&sr=1-95 (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 4. Maska artystyczna: *Słoneczniki*, Vincent van Gogh; Bridgeman Images Art Collections

Źródło: <https://fineartamerica.com/featured/1-sunflowers-1888-vincent-van-gogh.html?product=face-mask-flat> (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 5. Maska z motywem religijnym: Catholic since 33 A.D.

Źródło: https://www.amazon.com/Catholic-Crucifix-Eucharist-Reusable-Balaclava/dp/B099RJPC33/ref=sr_1_95?keywords=face+mask&qid=1636880636&s=apparel&sr=1-955 (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 6. Maska z wizerunkiem postaci: Mozart, Beethoven, Bach;
Wingsdomain Art and Photography

Źródło: <https://fineartamerica.com/featured/mozart-beethoven-bach-20140128-wingsdomain-art-and-photography.html?product=face-mask-flat>
(data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 7. Maska osobliwa, nietypowa, śmieszna: *Shrek*;
Beatricemiller

Źródło: https://www.amazon.com/Adjustable-Bandana-Balaclava-Washable-Reusable/dp/B09DG9ZXJP/ref=sr_1_300_sspa?_encoding=UTF8&c=ts&key+word=s=Women%27s+Balaclavas&qid=1636877380&s=apparel&sr=1-300-spon+s&ts_id=2474961011&psc=1&spLa=ZW5jcnlwdGVkUXVhbGlmaWVyPUEzWkFGNEFINzFXWUkmZW5jcnlwdGVkSWQ9QTA0MDY4NzdUQjk4REJYWFMxNUomZW5jcnlwdGVkQWRJZD1BMDk5ODY0NzJNQkVBMENXNIBCvKQmd2lkZ2V0TmFtZT1zcF9idGYmYWw0aW9uPWNsaWNrUmVkaXJlY3QmZG9Ob3RMb2dDbGljaz10cnVl
(data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 8. Maska (sub)dyrektywna: Sometimes wine is just necessary

Źródło: https://www.amazon.com/Outdoor-Earloop-Protective-Sometimes-Necessary/dp/B08MLNGH7S/ref=sr_1_41?keywords=face%2Bmask%2Bwine&qid=1636885668&qsid=139-6980006-2206755&sr=8-41&sres=B0917M23SH%2CB08K8X69LM%2CB08R6SBF6Y%2CB08W2B7TCR%2CB08SPXTPTS%2CB08D6DGYF9%2CB08D2DM126%2CB087V6DYLX%2CB08K8XPQMB%2CB08WHVP3DD%2CB07JN89ZQT%2CB086WHNC7G%2CB08VJ2QGQV%2CB092ZQ28SC%2CB08WKN-K1K3%2CB078WWGDCG%2CB08M3H4PBM%2CB00PKK26CA%2CB08D7L-N352%2CB08HJQYLQ3&srpt=SAFETY_MASK&th=1&psc=1
(data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 9. Maska dystynktywna: dla miłośników hamburgerów

Źródło: <https://www.amazon.com/Quarter-Bandanas-Balaclava-Washable-Breathable/dp/B08LZ7R1L2> (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 10. Metamaska: karnawał wenecki, Mona Edulesco

Źródło: <https://fineartamerica.com/featured/the-carnival-of-venice-textural-impasto-palette-knife-oil-painting-mona-edulesco-mona-edulesco.html?product=face-mask-flat> (data pobrania: 14.11.2021).

Fot. 11. Maska dekoracyjna

Źródło: https://www.amazon.com/QIPNVY-Flowers-Hummingbird-Face-Mask/dp/B08YJ588W2/ref=sr_1_245?keywords=face+mask&qid=1636878773&s=apparel&sr=1-245 (data pobrania: 14.11.2021).